

Іванова Ксенія Юрїївна,
к.ю.н., доц. кафедри цивільного права №2
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
старший науковий співробітник НДІ ПЗІР НАПрНУ

ДО ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИМИ ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Заклад вищої освіти¹ (далі – ЗВО) – це освітній, освітньо-науковий заклад, який забезпечує здобуття особами вищої та післядипломної освіти, а також проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність.

В процесі реалізації ЗВО своїх завдань може виникнути потреба його співробітництва з іншими суб'єктами для досягнення ними спільної мети. Можливість укладення договору про спільну діяльність для ЗВО передбачена Законом України «Про вищу освіту» (далі – Закон) (п. 16 ч. 2 ст. 32). За цим договором сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти для досягнення певної мети, Суб'єктний склад таких договорів чинним законодавством не обмежується, а звідси його учасниками можуть бути як фізичні, так і юридичні особи.

¹ У редакції Закону України «Про вищу освіту» від 05.09.2017 р.

Між тим, вступ державного ЗВО у такі відносини зумовлює певні особливості. Перш за все, це пов'язано з його правовим статусом як юридичної особи публічного права. ЗВО, що перебувають у державній власності (далі – державні ЗВО) засновуються державою, діють на підставі статуту, фінансуються з державного бюджету і підпорядковуються відповідному центральному органу виконавчої влади. Правоздатність державного ЗВО як юридичної особи публічного права є спеціальною, а саме, як і будь-які юридичні особи публічного права вчиняти дії та здійснювати такі види діяльності, які відповідатимуть визначеній засновником меті та тим функціям, які покладені на них державою.

Державний ЗВО для здійснення своєї статутної діяльності має відокремлене майно, при цьому відповідно до Закону держава, як засновник в особі відповідного органу, передає йому майно або на праві власності, або на праві господарського відання (абз. 2 ч. 1 ст. 70). За змістом ст. 136 Господарського кодексу України (далі – ГК) право господарського відання є речовим правом суб'єкта підприємництва, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом), з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих його видів за згодою власника у випадках, передбачених ГК та іншими законами. Отже, законодавець нібито відносить державні ЗВО до суб'єктів підприємництва, а це потребує пояснення з огляду на таке: державні ЗВО вважаються непідприємницькими юридичними особами, тобто такими, які не можуть переслідувати як основну мету отримання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. Разом із тим, Цивільний кодекс України дозволяє установам, а саме у такій організаційно-правовій формі створюються державні ЗВО (ст. 86), поряд із своєю основною діяльністю (для ЗВО – це освітня діяльність) здійснювати підприємницьку діяльність, але за умови, що остання відповідатиме меті, для якої вони були створені, сприятиме її досягненню, а прибуток, отриманий від неї, буде спрямовуватися виключно на розвиток і функціонування цієї юридичної особи. Наприклад, державні ЗВО можуть надавати платні послуги, перелік яких затверджений Кабінетом Міністрів України, за рахунок чого

можуть формуватися власні надходження, що зараховуються на спеціальні реєстраційні рахунки і можуть використовуватися в межах статутної діяльності ЗВО (ч. 2 ст. 70 Закону). Звідси, правоздатність державних ЗВО в підприємницькій сфері кореспондує їх статутній меті і не допускає виходу за межі останньої.

Вважаємо, що наділення державного ЗВО правом господарського відання на майно є лише прийомом законодавчої техніки. Цю можливість не слід тлумачити як своєрідну трансформацію ЗВО у суб'єктів підприємництва, а слід розуміти як відповідне право державного ЗВО володіти, користуватися і розпоряджатися цим майном, яке надано йому власником для здійснення підприємницької діяльності, тобто за умови, що остання відповідатиме меті, для якої вони були створені, сприятиме її досягненню, а прибуток, отриманий від неї, буде спрямовуватися виключно на розвиток і функціонування державного ЗВО. Тому, якщо державний ЗВО стане учасником договору про спільну діяльність, а метою, спільною для всіх її учасників, буде здійснення підприємницької діяльності, такий договір не буде суперечити чинному законодавству. Між тим в договорі про спільну діяльність, спрямованому на отримання прибутку, державні ЗВО можуть бути стороною лише у тому випадку, коли цей договір стосується їх сфери діяльності.

Залежно від особливостей співробітництва та цілей, що ставлять перед собою учасники, спільна діяльність може опосередковуватися двома видами договорів – договором простого товариства та договором про спільну діяльність. За договором простого товариства спільна діяльність здійснюється на основі об'єднання вкладів учасників. Укладення цього договору зумовлює трансформацію правового режиму майна його учасників. За загальним правилом, якщо інше не встановлено цим договором або законом, майно, яким учасники володіли на праві власності, а також вироблена у результаті спільної діяльності продукція та одержані від такої діяльності плоди і доходи, стають спільною частковою власністю учасників; майно, яким учасники володіли на інших, ніж право власності підставах, використовується в інтересах усіх учасників і є їхнім спільним майном. Таким чином, у разі внесення державним ЗВО майна у спільну діяльність,

воно набуває ознак спільного майна і, як наслідок, можливість його використання і розпорядження ним обмежується, адже діє загальне правило щодо порядку користування спільним майном, яке припускає такі дії лише за згодою всіх учасників. Враховуючи наведене, за таких умов з боку власника (держави в особі відповідного органу) здійснюється контроль за використанням державним ЗВО грошових коштів та іншого майна відповідно до положень Закону України «Про управління об'єктами державної власності», який забезпечується шляхом дотримання особливих вимог щодо укладення договорів про спільну діяльність. Так, укладення договору про спільну діяльність згідно з «Порядком укладення державними підприємствами, установами, організаціями, а також господарськими товариствами, у статутному капіталі яких частка держави перевищує 50 відсотків, договорів про спільну діяльність, договорів комісії, доручення та управління майном» вимагає отримання органом управління від Кабінету Міністрів України позитивного рішення щодо погодження укладення такого договору. Відтак, такий договір може бути укладений лише за умови попередньої згоди на це уповноваженого органу.

Між тим ГК містить інші положення щодо здійснення контролю за використанням та збереженням майна, закріпленого на праві господарського відання за суб'єктом підприємництва. Так, відповідно до ч. 2 ст. 136 такий контроль власник майна здійснює, не втручаючись в оперативно-господарську діяльність підприємства, що звичайно розуміється як неможливість впливати на його поточну діяльність, зокрема й шляхом надання згоди на укладення договорів про спільну діяльність. Але державний ЗВО не є суб'єктом підприємництва, тому, вважаємо, що зазначена норма не підлягає розширеному тлумаченню, а тому відносно нього будуть діяти приписи спеціального законодавства.

Таким чином, на сьогодні законодавство щодо укладення державними ЗВО договорів про спільну діяльність не узгоджено, а це потребує внесення відповідних змін з урахуванням наступних положень. Встановлення вимог щодо укладення договорів про спільну діяльність має на меті захист інтересів держави як власника майна, що особливо актуально для тих державних ЗВО, які не надають платні послуги і відтак не мають власних доходів. Разом із тим, державні

ЗВО, які на праві власності мають майно (зокрема те, що передається їм державою; об'єкти права інтелектуальної власності, створені за власні кошти; власні надходження, отримані як плата за послуги, що надаються згідно з їх діяльністю, гранти тощо), можуть самостійно розпоряджатися доходами та іншими надходженнями, і відповідно, в межах них нести відповідальність за свої борги, покриваючи за їх рахунок свої витрати та збитки, в тому числі і як учасника договору про спільну діяльність.